

дотук. Един от важните въпроси, които са стоели за разрешаване, е този за авторството на публикуваните материали. Тъй като през възрожденската епоха анонимното публикуване — по един или други съображения — е честа практика, Г. Марков се опира на съществуващите изследвания (които, разбира се, не винаги могат да дадат окончателен и меродавен отговор — да си спомним само разногласията по въпроса за авторството на редица Ботеви и Каравелови фейлетони), а също така и на досегашната издателска практика, като в редица случаи прави корекции и уточнения. Там, където не може да се опре на досегашни проучвания, той решава въпроса за авторството, като се съобразява с характера на книжовния живот, с начина на организиране издаването на периодичния печат, с аргументи от фактологически характер и т. н. Запазването на анонимността на определена част от материалите се оказва при това положение неизбежно, но включването им в изданието е напълно оправдано с оглед мястото им в цялостния път на развитие на жанра.

Един от най-трудно решимите проблеми при изданието като „Българска възрожденска критика“ е този за езиковата нормализация. Пълна автентичност, обратно — пълно осъвременяване или пък частично приважване на езика към съвременните езиково-правилни норми, — това са трите възможности, които се представят на редактора-съставител и издател на възрожденските текстове. Само който не се е сблъскал с този проблем, не знае колко е трудно да се извърши оная „операция“, която да направи тези текстове четивни и за съвременника, но и да запази атмосферата на епохата, при това принципите на осъвременяването да бъдат филологически издържани. Стихийността на развитието на българския книжовен език, липсата на систематичност в езиково-правилните норми дори в практиката на един и същ автор изправят издателя на текстовете пред цял куп неразрешими проблеми, които само на неспециалиста могат да изглеждат най-лесно преодолими. Г. Марков е избрал „разумния компромис“, който дава възможност при запазване на езиковата атмосфера текстовете да бъдат направени достъпни на съвременния читател. Разбира се, и в това издание (както впрочем и в никое от досегашните издания на възрожденски текстове) не е постигнато желаното от работещите в тази област съвършенство на принципите и на прилагането им вероятно защото такива принципи не биха и могли да бъдат формулирани, а още по-малко изпълнени, тъй като на всяка крачка редакторът-съставител се натъква на отклонения от правилото.

Като важен плюс на „Българска възрожденска критика“ бих посочил въвеждащата студия на Г. Марков, характеризираща спецификата и развитието на литературно-критическия жанр през епохата. Разгледани са синтетично предпоставките за възниква-

нето и изграждането на този жанр, връзката на литературната критика с цялостното развитие на художествената книжнина, ролята на най-видните ни възрожденски литературни дейци за превръщането ѝ във важно художествено и идеологическо средство за борба срещу консерватизмостта и ретроградността, специфичните форми, в които тя по неизбежност се проявява. Запознаването с тази студия, както и с включения в тома материал очертава богатата, интересна и твърде своеобразна картина на българския литературно-критически живот през последните десетилетия на възрожденския период. Зародила се през 50-те години на века и утвърдила се през следващите десетилетия като жанр, почти равностоен по задачи на останалите литературни жанрове, критиката преживява истинския си разцвет през 70-те години — времето на най-големия не само естетически, но и идеологически подем във възрожденската ни история. Прочитът и анализът на литературно-критическите статии от този период (особено на писаното от Ботев, Каравелов и Славеиков) сочат връзката на изграждащото се естетическо съзнание както с прогресивните идеи на руската революционна демократическа художествена мисъл, така и с традиционното за новоизграждащата се българска култура съзнание за дълг към народа, за най-тесна връзка с идеалите и нравствените критерии на едно неопорочено, етично духовно битие. Разбира се, картината, която се очертава, далеч не е идилична, на полето на възрожденската литературна критика се разиграват и битки, в които понякога прекалено крайно се защитават субективни мнения, но и тези сблъсъци са ярко свидетелство за наличие на пълнокръвен литературен живот.

Смея да вярвам, че с посочените качества книгата „Българска възрожденска критика“ ще бъде приветствувана от специалистите като несъмнен принос в изследването на възрожденската литература, а на широката читателска публика тя ще донесе изненадата на едно откритие, помагайки ѝ да узнае, че нашата възрожденска епоха познава и критиката като пълноценно развит литературен жанр. Сериозната научна стойност на изданието изпълва с доверие очакването и на следващите томове, които ще ни представят литературната критика през едно не по-малко драматично и съдбовно в историята на българската духовна култура време — периода от Освобождението до Девети септември.

Кирил Топалов

„ВЪРХОВЕ НА РУСКАТА КЛАСИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА“ от ГЕОРГИ ГЕРМАНОВ

Георги Германов е един от нашите най-известни и изтъкнати специалисти по руска класическа литература. На него принадлежат

редица оригинални изследвания върху Некрасов, Лермонтов, Тургенев и др., а така също и върху българската тема в руската литература, както и върху българо-руските литературни връзки. Наред с многобройните статии в нашия и чуждия печат той е автор и на няколко интересно написани книги с научен и популярен характер.

Последната книга на Г. Германов „Върхове на руската класическа литература“, издание на „Наука и изкуство“, 1982, включва четиринадесет очерка — болшинството от които върху творчеството на руските писатели от XIX в., два върху българските проблеми в руската литература и един за отношението на Ленин към литературното и културното наследство. Независимо че това са отделни, на пръв поглед самостоятелни очерци, те са обединени и представляват не сборник от статии, а завършен в концептуално отношение труд. Неслучайно книгата започва с отношението на Ленин към литературното и културното наследство. Лениновите методологически постановки са послужили като обединяващо начало в многостранното изследване на творчеството на руските писатели. Освен това Германов търси връзката между тях и чрез традицията, която ги сближава и обединява. Тя може да се открие в творчеството на Пушкин и Лермонтов, на Гогол и Достоевски, на Лермонтов и Толстой, на Тургенев и Чехов и т. н. Всички очерци са написани в нарочно и сполучливо потърсен и намерен план, който предполага максимална информация за читателя.

Това, което прави добро впечатление, е, че навсякъде в книгата на Германов личи не само отлична осведоменост и познаване на материала, но и професионално умение да се акцентува на най-същественото от богатото творчество на руските писатели. Всички очерци са написани интересно и държат будно вниманието на читателя, потапят го в богатия емоционален и образен свят на руската класическа литература. Освен това Германов по нов начин разглежда редица моменти от творчеството на руските писатели. Такъв е случаят с „автор — герой“ в романа „Евгений Онегин“. Той дори посвещава отделна глава — „Пушкин и Онегин“ — в книгата си, в която проследява сложното отношение на автора към героя. Германов отива и по-далеч — като не се страхува да ревизира някои постановки на руската революционндемократична критика, които не са издържали изпитанията на времето. Такъв е случаят с Рудин от едноименния роман на Тургенев, обявен някога от Херцен за „излишен човек“. „И все пак е неправилно“ — пише Германов — да бъде наричан „излишен човек“, епитет, употребен от Херцен в една полемика. По силата на историческите закони този социален тип слиза от сцената. Неговата заслуга обаче е, че той не е консерватор, нито реакционер, не се бори срещу настъпването на новото. Той не само искрено

го желае, но и в известна степен проправя пътя му. Даже умира за него, макар че не вижда ясно чертите му“ (с. 118). Интересно, че и друг наш известен литературовед — Ефрем Каранфилов — няколко години преди това застъпва същата теза в статията си „Рудин или мечтателят“, включена в книгата му „Герои и характери“. Това потвърждава стремежа на съвременната ни литературна наука към самостоятелен прочит на литературната класика.

По новому пристъпва Германов и към образа на Инсаров от романа „В навечерието“ на Тургенев. Известно е, че този образ в миналото, пък и днес, е бил подценяван не само от руската и западноевропейската, но и от българската наука. Това наистина звучи парадоксално — особено пък българската литературна наука да подценява образа на българина Инсаров!? Но достатъчно е да вземем най-много издавания предговор към романа „В навечерието“ от библиотека на ученика, за да се уверим в това! Затова много правилно, макар и косвено, Германов опира на подобни, неаргументирани и вредни твърдения, че „българинът“ от „В навечерието“ е случаен и слаб образ. „Според авторския замисъл — пише той — основна героиня трябва да бъде Елена Николаевна Стахова, защото именно чрез нейния образ се бележи „навечерието“ на появяването на новите идеи и хора, на дейните натури в Русия. Инсаров е вече надраснал „навечерието“ и живее в бъдния ден, защото е изградил идеала си и съзнателно работи за постигането му. И именно поради това си качество Инсаров се превръща фактически в главен герой на произведението. Чрез него писателят набелязва пътищата, по които трябва да върви бъдещото руско общество“ (с. 121). Ще припомним, че още преди близо осемдесет години д-р Н. Бобчев обръща вниманието на неоснователното подценяване на този образ, но инерцията е толкова голяма, че много литературоведи и до днес ѝ се подчиняват. Дори един такъв писател като Андре Моруа, който се отличава със своя художествен усет, не е могъл да я преодолее.

Двата завършващи очерка в книгата на Германов — за „Априлското въстание и руската литература“ и за „Освободителната война и руската литература“ — имат за задача не само да дадат по-ялостен характер на предлагания труд, но и да обърнат тази голяма и дълбоко хуманистична литература, за която пише авторът, с лице към проблемите на нашия народ. Те също носят нова информация за читателя, изнасят неизвестни факти за интереса на руските писатели към съдбата на борещия се за своята свобода български народ. Написани са стегнато, но достатъчно пълно, за да събудят интерес у читателя, да го предразположат към размисъл за голямата и отговорна роля, която руската литература е играла във формирането на братските чувства на руския към българския народ. Известно е, че на Гер-

манов принадлежи заслугата за изчерпателното изследване на българската тема в руската литература. На нея той посвети цяла книга — „Окървавено навечерие“ (България и българите в руската литература). Може би тези очерци имат и това значение, че дават национален облик на книгата — обръщат голямата руска литература към нашите български проблеми, правят я съпричастна към нашата съдба в миналото.

Книгата на Германов не е написана за ограничен кръг читатели — напротив, въпреки научната проблематика, която разработва, той разширява нейния диапазон с известни на пръв поглед факти от живота и творчеството на руските писатели с оглед да запознае и най-малко осведомения читател с тяхната жизнена съдба и творческа биография. Може би затова и тя беше така бързо изчерпана — просто запълни една празнота в интереса на читателската ни публика по отношение на руската класическа литература. Искам и друго да отбележа, че без да си поставя за задача да пише история на руската литература на XIX в., Германов в много отношения следва както нейната хронология, така и нейните процеси, но фиксира само „върховете“ на тази литература. Независимо от това читателят получава едно цялостно впечатление и представа за творчеството на нейните представители.

Така че богатият материал, който привлича Германов, умението му да свързва постиженията на руските писатели с историческите задачи на епохата, да разкрива съединителното звено на традицията между тях, да акцентува на най-значителното и съществено в тяхното необятно творчество, прави книгата му изключително ценна и необходимая за културната ни общественост, която винаги е живяла със съкровени идеали на героите от руската класическа литература.

Ангел Ангелов

КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ.

БЪЛГАРСКИ И СЛАВЯНСКИ ПЪРВОУЧИТЕЛ. Сборник статии. Съставители Петър Диневков, Боню Ангелов.

С., изд. „Наука и изкуство“. 1983. 400 с.

От 1824 г., когато се появява книгата на Й. Добровски „Кирил и Методий — славянски апостоли“, до днес славистиката направя много за изясняването на въпросите, свързани с живота, делото и значението на Константин-Кирил Философ. Особено ползотворни в тази насока са изследванията на българските учени — внушителна поредица от статии, студии и монографии, които представят сериозен израз на признателност към делото на Първоучителя, поставил началото на българската и славянската култура. Същевременно те са и неоспорим влог в системата на тази култура. И за да не бда голословен, нека посоча, че само през последните двадесет години у нас излязоха шест самостоятелни сборника с из-

следвания, посветени на Константин-Кирил Философ, в които участието на български учени е преобладаващо.¹

Програмата „Константин-Кирил Философ“, която е част от дългосрочната комплексна програма за издигане на ролята на изкуството и културата в името на всестраниното и хармонично развитие на личността и обществото, е едно от най-ценните начинания в културната политика на НРБ. И не само поради факта, че тя постави категорично делото на Константин-Кирил редом със стореното от хора като Н. Ръорих, Леонардо да Винчи и Вл. И. Ленин, но и поради положението, че тя активизира търсенията на учениите, спомогна за появата на редица статии и книги. Плод на тази програма е и сборникът „Константин-Кирил Философ. Български и славянски първоучител“, който съдържа 14 студии, написани от видни български медиевисти.

Трябва веднага да отбележа, че въпреки пълнотата на застъпления в сборника материал книгата няма еклектичен характер. Тя по-скоро носи пълнотата на сложната, многопосочна Кирилова проблематика и има за цел съобразна с формулировката на съставителите „не само да... изрази уважението ни към великата личност на Константин-Кирил Философ, но да се дадат и знания за неговия живот, обществена дейност и литературно и културно дело“ (с. 6). Една задача, изпълнена блестящо, защото на практика книгата дава относително цялостна представа за Кириловото дело — от най-„дребните“ проблеми на това дело до представянето му в контекста на световната култура. Успоредно с това сборникът представя и високото равнище, на което се намира съвременната българска медиевистика.²

Книгата се открива със статията на Е. м.

Георгиев „Кирил и Методий и развитието на българската култура“. Тук авторът проследява разволя на нашата култура — от първобългарските каменни надписи до съвременността, за да определи мястото и ролята на Кирил и Методий в този развой. Според Ем. Георгиев делото на двамата братя е един от ключовите фактори в историческото съществуване на българския народ. Борческият, прогресивният характер на това

¹ Хиляда и сто години славянска писменост. С., 1963; Тържествена сесия за 1100 г. на славянската писменост. С., 1965; Константин-Кирил Философ. Юбилеен сборник по случай 1100 години от смъртта му. С., 1969; Константин-Кирил Философ. Доклади от симпозиума, посветен на 1100 г. от смъртта му. С., 1971; Делото на Константин-Кирил Философ. С., 1972; Константин-Кирил Философ. Материали от научните конференции по случай 1150-годишнината от рождението му. С., 1981.

² Статииите, от които е съставен сборникът, са писани през последните години.